

## **Předmětné myšlení a „filosofie člověka“**

**Ladislav Hejdánek**

This serves as a preparation for the final document:

[Svět bez člověka](#)

jedná se o přípravu k tomuto výslednému dokumentu:

[Svět bez člověka](#)

◆ článek, česky, vznik: srpen 1963 ◆ poznámka: poznámky autora: „Přípravné poznámky k článku ‚Svět bez člověka‘ (verze 1. a 2.) pro Vesmír“; „Přepsáno a jako článek (‚Svět bez člověka a předmětné myšlení‘) odesláno 27. 8. 63 Dr. Korytovi pro Vesmír; 30. října jsem mluvil s doc. Tondlem, recenzentem článku (po telef. domluvě 24. 10.). Práci doporučuje k otištění, ale má základní věcné výhrady; 5. listopadu první rozmluva s redaktorem Bílkem z Vesmíru. (V budově nakladat.); 28. listopadu druhá rozmluva s Bílkem; doporučuje přepracovat, ale je hotov to otisknout i tak; 11. prosince odevzdána přepracovaná verze“

◆ article, Czech, origin: srpen 1963

## Předmětné myšlení a „filosofie člověka“<sup>1</sup> [1963]

Člověk jako každý živý tvor se vyznačuje aktivitou. Na rozdíl ode všech ostatních ví, že je aktivní. Ale nejen to: podstatou skutečného vědomí je rovněž to, že víme o svém vědomí. Člověk si je nejen vědom své aktivity, ale ví také o tom, že si toho je vědom. To je předpokladem jeho možnosti zkoumat toto své vědomí, čili v tom je založena možnost kritického lidského vztahu k vlastnímu vědomí. A to opět znamená, že v lidském vědomí se otevírá nová oblast lidské působnosti, lidské aktivity, oblast velmi reálná, protože velmi účinná ve svých důsledcích. Člověk může být plně aktivní, i když třeba po dlouhou dobu zůstává v centru své aktivity zaměřen pouze na tento zvláštní svět, na tuto oblast lidského vědomí. Ovšemže jde v posledu o lepší, pronikavější, úspěšnější lidskou aktivitu v tom původním světě tzv. objektivních realit. Jde nám však o to, že ona druhá oblast, oblast lidského vědomí, není pouhým doprovodem, obrazivým (zobrazujícím) následkem oblasti první, že lidské vědomí vlastní aktivity není pouhým odleskem a doprovodem této aktivity samotné, nýbrž že je samo projevem oné aktivity, a to dokonce aktivity vyššího stupně, že samo je aktivitou, a to právě aktivitou vyšší úrovně.

17. 8. 63

### *Svět bez člověka a předmětné myšlení*

Ve své pozoruhodné, nedávno vyšlé knize o dialektice konkrétního<sup>1)</sup>,<sup>2</sup> k níž se budeme muset ještě nejednou vrátet, ukázal Karel Kosík s velikou přesvědčivostí, že vedle subjektivistické mystifikace, která vykládá svět jako lidský projekt, máme co činit ještě s jinou, dosud méně odhalenou mystifikací, která považuje svět za tím autentičtější a jeho koncepci za tím objektivnější, čím dokonaleji byl z něho eliminován člověk a lidské významy. Ale tento *svět bez člověka* (totiž fyzikální obraz světa, jak jej realizovala moderní přírodověda od Galileiho po Einsteina) není autentickou skutečností, říká Kosík, nýbrž pouze jedním z možných rozvrhů lidské subjektivity. To ovšem není rozpoznání docela nové. Kosík však protestuje proti pokusům vytvořit zvláštní „filosofii člověka“ jako *doplňek* filosofie, která vyšla ze světa moderní přírodovědy a ve svém základním nárysu původně člověka vynechala. Člověka je třeba zahrnout do nárysu skutečnosti a skutečnost pochopit jako totalitu přírody a dějin. Člověka nelze oddělit od vesmíru; vesmír je neúplný bez člověka. Proto „věc sama“, o níž jde filosofii, je člověk a jeho postavení ve vesmíru (neboli totalita světa odkrývaná v dějinách člověkem a člověk existující v totalitě světa); tato „věc sama“ ovšem není obyčejnou věcí, a dokonce není věcí vůbec.<sup>3</sup>

---

<sup>1</sup> Poznámka na titulním listu: „Přípravné poznámky k článku ‚Svět bez člověka‘ (verze 1. a 2.) pro Vesmír“. – Pozn. red.

<sup>2</sup> Za autorovou značkou k poznámce pod čarou chybí zamýšlený odkaz. Srv. K. Kosík, *Dialektika konkrétního (Studie o problematice člověka a světa)*, Praha 1963. – Pozn. red.

<sup>3</sup> Následuje přeškrtnutý nedokončený odstavec: „Jestliže se pokusíme vyhrotit Kosíkovo pojetí v závěr, který sice v jeho knize explicitě není, ale který se nám přesto zdá zcela legitimní, jde mu zdá se o víc než o nový filosofický koncept. Jestliže moderní přírodovědou stimulované myšlení je...“ – Pozn. red.

Kosík nerozvádí důsledky této teze, že k totalitě skutečnosti významně náleží něco, co není vůbec věcí; v těchto místech svou knihu tentokrát uzavírá. Nicméně stojí za to jít ještě kus cesty dál tímto směrem.

Moderní přírodověda se ovšem nezastavila před člověkem a nevypustila jej ze svého zájmu. Naopak, učinila jej pevně svým předmětem a vynaložila mnoho úsilí k jeho prozkoumání. Jestliže jsme celkem zajedno v tom, že se jí nepodařilo člověka postihnout v celku, v jeho podstatě, nemůže být na druhé straně nejmenší pochyby o velikém významu těch poznatků o člověku, které si přes všechnu nedostatečnost své metody dovedla přírodověda získat. Proto není divu, jestliže se běžně setkáváme s názorem, [že] v oné neúplnosti jde jen [o] prozatímní stav. *Dosud* nevíme o člověku všechno, *zatím* je nám mnoho skryto, ale věda nestojí: přijde chvíle, kdy budeme o člověku vědět vše podstatné. Samozřejmě potřebujeme lepší, jemnější metody zkoumání; samozřejmě nestačí fyzika, chemie, biologie, neboť člověk je bytost společenská. Psycholog a sociolog doplní celkový obraz člověka; pomůže kybernetika, pomohou i vědy dosud třebas neznámé. Ale jednou, jednou poznáme o člověku vše nebo alespoň všechno podstatné. A od té chvíle bude otevřena cesta ke skutečně vědeckému řízení celé společnosti i jednotlivého lidského života. Člověk bude před námi jako na dlani: před námi – tedy jako věc, jako před-mět. Máme-li ukázat, že nedostatek tohoto „vědeckého“ pohledu na člověka není v tom, že přes úsilí generací badatelů se *dosud* nepodařilo tuto kapitolu poznání dovést ke konci, nýbrž v zkreslujícím charakteru samotné metody přístupu k člověku, který je nelegitimní redukci vlastně škrtán ve své podstatě [chybí část skenu; pozn. red.], musíme blíže přihlédnout právě k metodě tohoto myšlení, kterému budeme říkat „předmětné“.

Podstatou předmětného myšlení je právě myšlení předmětu, myšlení na předmět, tj. na něco, co je celé tu, před námi, co se stalo skutkem (skutečnost – jde o celé „předmětné“ pojetí skutečnosti), co se odehrálo, stalo, událo – a pokud se to ještě odehrává, tedy tak, že si to celé můžeme zpředmětnit, postavit před svůj duševní zrak, jako by to bylo celé před námi, takže předem vidíme, jak se ono dějství odvíjí s takovou nutností, že se nemůže odehrávat jinak.<sup>4</sup> A i pokud to ani myslí nevidíme, tak v zásadě bychom to mohli vidět; jde o pouhou neúplnost našich vědomostí, našeho poznání, tedy podmínku zcela subjektivní. Při důkladném prozkoumání a přesném poznání všech detailů však lze celý děj postihnout do minulosti i do budoucnosti jako jednu vnitřně nutnou strukturu (případně vyjádřitelnou matematicky). Předmětné myšlení myslí své předměty jako hotové, dané, jednou provždy skutečné, a tím vyřízené, odbavené, jakmile byly jednou poznány. Předmětné myšlení se nevztahuje k svým předmětům s naslouchající pozorností, s očekáváním na jejich vlastní řeč, která dosud nedospěla k svému konci. I když je předmětem událost, která ještě neskončila, předmětné myšlení neočekává od jejího průběhu nic nového, vše je jakoby dáno již na počátku, průběh celé akce je jakoby vepsán do čela celé události a je možno jej celý přecíst ještě dříve, než událost proběhla. Je ostatně znám striktní kauzalismus právě tohoto předmětného typu, který je přesvědčen, že stačí dokonale znát do všech detailů sestavu jediného vesmírného okamžiku

---

<sup>4</sup> Ve strojopise: „nijak“. – Pozn. red.

a zákony, které vládou změnám, abychom mohli přesně vypočítat kterýkoliv okamžik jiný, ať minulý, nebo budoucí. To je ovšem krajní pohled důsledně předmětného myšlení: tu celé kosmické dějství se stává jedním jediným obrovským předmětem, který alespoň před zraky možného genia je hotov, dán, plně postižitelný, a tím mrtvý, vyřízený. Nic od něho nelze čekat, ničeho se nelze nadít, jen obrovského odvíjení série událostí, které vyplývají jedna z druhé s přesností automatu.

(pův. 15. 8. 63 – A 12n)<sup>5</sup>

Kořeny tohoto myšlení jsou dány ovšem nikoli přirozeně, nýbrž historicky. Moderní přírodověda v nich navazuje na dědictví antické metafyziky, pro niž skutečnost je skutečností pouze potud, pokud trvá beze změny. Do té míry může být poznána, a tedy stát se předmětem našeho myšlení a poznání. Kde tomu tak není, jde o věci méně skutečné nebo neskutečné, v každém případě zanedbatelné, okrajové, irelevantní. Tak např. změna je čímsi stínovým, čímsi na povrchu věcí; proměnlivé není vůbec nebo jen částečně přístupno opravdovému poznání a nemůže se stát řádným předmětem naší mysli. To, co nestojí, ale utíká, ztrácí právě proto význam. Postupně se ovšem ukazovalo, že i v samotných změnách je možno někdy najít pevnou strukturu, která je přístupna našemu poznání. Může se však stát jeho předmětem právě jen proto, že uprostřed změny trvá. Klasickým příkladem byl pohyb hvězd, ale s přicházejícím novověkem začal člověk pronikat do oblasti změn stále víc a víc. Nesl však s sebou onu starou řeckou výzbroj předmětného myšlení.

(pův. 15. 8. 63 – A 11–12)<sup>6</sup>

Ovšem ani staří Řekové předmětné myšlení nevynalezli, jen je prohloubili a racionalizovali. Pojetí skutečnosti jako čehosi hotového, jednou provždy daného je mnohem staršího data. Jde totiž o jeden z nejcharakterističtějších znaků vrcholného stadia mýtu a mytického myšlení. Tak např. Mircea Eliade přesvědčivě ukazuje, jak mimořádný význam měly pro život dávných lidí pravzory (archetypy) a opakování. Mytický člověk neznal činnost, která by nebyla napodobením činnosti jiné, již provedené a uskutečněné, již prožité, ale někým, kdo nebyl (pouhý) člověk. Každý čin měl smysl pouze v té míře, v jaké opakoval nějakou prapůvodní činnost – a v téže míře dosahoval skutečnosti. Čin, který by nebyl návratem k tomu, co již bylo učiněno, ztrácel skutečnost a propadal chaosu a nicotě. Nejen zřejmé rity, ale všechna profánní aktivita má proto v té době v podstatě rituální charakter, neboť jejím posledním smyslem je znovu provést to, co bylo na počátku provedeno bohy, hérovy nebo (zbožštěnými) předky. Podobně však jako lidské činy mají své mimozemské pravzory všechny předměty lidského světa, jejichž skutečnost je založena právě v těchto prapůvodních formách.<sup>7</sup>

<sup>5</sup> Srv. L. Hejdánek, *Problémy nové interpretace (přípravné poznámky)*, I [strojopis], 1963, str. 12–13 (převzat je textu posledního odstavce začínající „Podstatou předmětného myšlení...“). – Pozn. red.

<sup>6</sup> Srv. tamt., str. 11–12 (jde o parafrázi původního textu). – Pozn. red.

<sup>7</sup> Následuje přeškrtnutý zbytek odstavce: „Neznámé oblasti, které zůstaly dosud mimo lidskou zkušenost, obývané netvory apod., nejsou vpravdě skutečné (nemají smysl) a odpovídají pravzoru jiného typu, totiž chaosu, tj. nediferencovanému, nezformovanému jsoucnu z doby před stvořením. Proto tam, kde se člověk ujímá vlády

Tak vidíme, že předměty i jednání dosahují skutečnosti tam, kde se vzdávají sebe samých a kde se stávají napodobeninou, opakováním čehosi jiného, co samo jako jediné ovládne pole a co jediné má váhu. Celá skutečnost, jak jí dnes rozumíme, je stínem jiné skutečnosti, jiného světa, světa původního a jediné pravého, světa pravzorů, k nimž gravituje vše, co je obsahem lidského světa. Spád lidského života splývá se spádem celého lidského světa: svět, přitahován, spadá vjedno s božským jakožto světem a životem prapůvodním. Předměty lidské činnosti jsou jenom zdánlivým cílem, zatímco jediným pravým cílem je ztotožnění s božským činem a odvržení každého jiného, rozptylujícího záměru. Člověk tu stejně jako věci stojí čelem k božstvu a nestará se o to, co je za jeho zády. Zvláště pak usiluje o vytržení z času běžných událostí a proniká do jiného času, do božské věčnosti anebo do mytického času dokonalých návratů. Profánní čas, a tím i profánní dějiny jsou poplatny chaosu a vedou k němu; záchrana je pouze v jejich rozvrácení a zničení. Archaický člověk se děsí chaosu a odtud se vysvětluje také jeho děs z historie a útěk před ní.

(pův. „Jediný život“, str. 8–9 – 9. 10. 62)<sup>8</sup>

člověk (Viz doplněk na E 9)<sup>9</sup>

Z narýsovaného obrazu je jistě jedno zřejmé: sklon mysli upnout se na pevné, hotové, trvalé, pra-minulé jako na pravou skutečnost je prastarý a jde ruku v ruce s hrůzou z dějin nebo alespoň nedůvěrou v ně, nedůvěrou ve změny a v nové. Tento prastarý sklon mysli byl pročištěn a zprůhledněn řeckou racionalizací, a zvláště matematickou metodou moderní přírodovědy. Ideálem vědy se stala matematická formule, postihující to hlavní, co se vždy znovu nutně opakuje. Na místě archetypu stojí vědecký zákon, na místě rituálního napodobení herojského činu přesné opakování významného vědeckého pokusu. Dosud je vypovězen boj konkrétnímu času, dosud je postavena mimo sféru vědeckého zájmu ta budoucnost, která se otvírá novému.<sup>10</sup>

Chyba, omyl, mystifikace předmětného myšlení spočívá v tom, že skutečnost jako celek i konkrétní jednotlivou situaci považuje za danou, hotovou, neproblematickou a jednoznačnou. Pro předmětné myšlení nemá budoucnost samostatného významu: buď je dána vlastní, nebo cizí minulostí. Předmět je už cele dán v minulosti: jeho budoucnost je buď už nyní skryta v jeho danosti a jen se z ní odvíjí, anebo tento „spontánní“ průběh dozná změny v důsledku střetnutí a intervence jiného proudu odvíjení. Tak či onak je budoucnost dána již v

---

nad novým územím, v symbolické rituální formě opakuje akt stvoření a napodobuje tak svůj pravzor. Také stavbu domů a měst, budování chrámů atd. provádí člověk podle nebeských předobrazů a na božský pokyn. Jejich skutečnost je zaručena jen tehdy, když se podobají ‚středu světa‘.“ – Pozn. red.

<sup>8</sup> Srv. L. Hejdánek – M. Balabán, *Jediný život* [strojopis], 1962, str. 8–9. – Pozn. red.

<sup>9</sup> Srv. níže doplněk označený „Doplněk – zařadit na E 5“. – Pozn. red.

<sup>10</sup> Následuje přeškrtnutý odstavec: „Tak jsme jen zcela letmo nastínilí několikatisíciletou tradici předmětného myšlení, již ještě naše dnešní, zvláště přírodní věda navazuje na dědictví starých mýtů. Vidíme, že jde o mystifikaci věrou starou. A ovšem její podstatou není nesmysl. Naším cílem je nikoli prohlásit předmětné myšlení za základně falešné, nýbrž za jednostranné, a tím zkreslující. Jeho chyba však začíná mnohem dříve než u člověka. Jestliže je člověk integrován ve vývoji světového celku, jestliže je možno a nutno hledat jeho místo v tomto vývoji, pak ovšem celý tento vývoj zůstává mimo dosah výhradně předmětného myšlení.“ – Pozn. red.

minulosti. Minulost je rozhodující skutečností, neboť determinuje vše, co následuje. Předmětné myšlení škrtá možnost nového, které by nebylo alespoň v skrytosti dáno předem. Rozhodující událostí – důsledně domyšleno – je „první“ událost. V ní je skryto vše, celý vývoj, veškeré dějství, a k ní se všechny události opět vrací, když je opsán zákonitý kruh.

Viz doplněk na E 10<sup>11</sup>

Jestliže najednou zjišťujeme, že toto pojetí je zhola nepřípadné tehdy, když jde o člověka (tedy o nás), když v sobě zjišťujeme evidentní ne-předmět (čili ne-věc), nemůže nás nepřepadnout hluboká pochybnost nad platností předmětného myšlení v ostatku světové totality. Jestliže to je vývoj, kterým je člověk spojen s vyššími živočichy a přes ně s nižšími, s jednobuněčnými a přes ně s neživou přírodou, pak je třeba mít stejné pochybnosti při každém vývojovém kroku kupředu. Rozmanitost vývojových řečišť a hojnost slepých ramen je pozornému pozorovateli dokladem toho, že dokonce i minulost je jenom zdánlivě „dána“: byla jen v určitých etapách rozhodnuta, ale mohla být rozhodnuta také jinak. Zvláště však není minulost „dána“ v přítomnosti, tj. pokud zasahuje až do přítomnosti (a jenom to je významná minulost, která právě do přítomnosti zasahuje): v přítomnosti se rozhoduje do velké míry také o minulosti, nejen o budoucnosti. Ani minulost není jen veskrze dána, ani minulost není veskrze hotová a odbytá. Nejen budoucnost, nejen přítomnost, ale i minulost je víceznačná a ještě se o ní rozhoduje a bude rozhodovat. Stačí nečekaným způsobem navázat a minulému se dostává nového významu. To neznamená, že se všechno dění propadá do neurčitosti. Chceme však zdůraznit, že dokud má nějaká minulé událost aktuální význam (např. dokud nějak zasahuje do přítomnosti – třeba kauzálně), dotud si současně podržuje jakousi víceznačnost a dotud není odbytá, hotová, mrtvá. Naopak, jako živá pokračuje na cestě za větší určitostí, krystalizuje v pevnější tvar a tím dorůstá, narůstá o něco nového, co jí není nikterak cizí, vnější, ale co jí je vlastní, co je stále ještě ona. Teprve když na ní už vůbec nic nového nenarůstá, teprve když už nemá vůbec nic společného s tím, co se reálně odehrává, co se děje, pak je taková událost definitivně uzavřena, hotová, mrtvá. Ale pak je ničím, taková událost jako by nikdy nebyla, neboť kdyby nebyla, bylo by to (pro naši přítomnost) jedno a nic by to na dnešku nezměnilo.

To je tedy pojetí právě opačné než předmětné. V předmětném pojetí má minulost smysl (a je skutečná) proto, že je hotová a definitivní; a přítomnost dosahuje smyslu i skutečnosti jenom v té míře, pokud dovede minulost napodobit, zopakovat, revokovat právě v její hotovosti a pokud dovede nic k ní nepřidat. Naopak v novém pojetí má minulost smysl (a je skutečná, tj. působí) jen potud, pokud je nehotová, neuzavřená; přítomnost pak dosahuje smyslu a skutečnosti v té míře, nakolik dovede navázat právě na tuto neuzavřenost, pokud ji dovede revokovat jako aktuální otevřenost a pokud z ní a od ní dovede udělat rozhodující krok kupředu, krok do budoucnosti, tedy pokud k ní dovede něco nového přidat.

Je tudíž třeba uzavřít, že autentická skutečnost sice má svou předmětnou stránku, ale právě tak má i svou stránku nepředmětnou, tj. předmětně nepostižitelnou. Předmětné myšlení

---

<sup>11</sup> Srv. níže dodatek označený „Doplněk – zařadit na E 6“. – Pozn. red.

dovede (ovšem jednostranně) postihnout předmětnou stránku skutečnosti, ale tím, že svůj pojmový rozvrh předkládá jako pojetí totality, je mystifikací především ve sféře předmětnosti. Protože se však nepředmětná stránka skutečnosti nedá natrvalo odbýt a vyřídit, je předmětné myšlení odpovědno ještě za druhou mystifikaci, totiž za pokusy o pojetí nepředmětné stránky skutečnosti jako samostatné oblasti, jako druhého světa, druhé (či spíše první) totality.

18. 8. 63

Tato druhá mystifikace je spojena se skutečností náboženství a její podstata spočívá v modernizaci selhávajícího a v původní formě nadále neudržitelného mytického myšlení, které svět archetypů považovalo za jedinou skutečnost a vše ostatní (tedy celý reálný svět) prostě škrtalo a odepisovalo na účet chaosu a klamu. Náboženství se přizpůsobuje nové situaci, kdy reálný svět se začíná prosazovat natolik, že to je naopak onen kdysi jediný skutečný svět pravzorů, který potřebuje vysvětlení a zařazení do reálného lidského života. Tak je vedle reálného světa profánní lidské praxe vytvořena fikce druhého, „duchovního“ světa, který představuje nejen příčinu a zdroj profánní skutečnosti, ale také její slavnostní dovršení a napravení. Objev nepředmětné skutečnosti, který spadá vjedno s objevem budoucnosti, byl po některých náběžích v Íránu uskutečněn na půdě prorocké tradice ve starém Izraeli. Současně s tímto objevem, resp. ihned po něm je zahájena ona zmíněná druhá mystifikace předmětného myšlení, které od samého počátku reklamuje nepředmětnou skutečnost pro účely náboženské. Bezprostředním důsledkem této mystifikace, která nepředmětnou stránku skutečnosti izoluje, vytrhuje z konkrétní reality a zpředměťuje ve formě nadpozemského světa, je zakrytí a ideologické zdůvodnění skutečného zpřetrhání souvislostí mezi nepředmětnou realitou a mezi lidskou aktivitou. Z lidské aktivity se ve skutečnosti stává obstarávání, o němž Kosík říká, že je praxí v jevově odcizené podobě, která již nepoukazuje ke genezi lidského světa, nýbrž vyjadřuje praxi každodenní manipulace v systému hotových věcí. To, co ze živé, tvůrčí lidské aktivity zbývá navíc, je svedeno (nebo alespoň sváděno) do neproduktivní oblasti nadpozemských perspektiv.<sup>12</sup>

Nepředmětné myšlení však nebylo už nikdy zcela likvidováno, jen zatlačováno do různých zákoutí a na periferii. Prorocká protináboženská tradice byla naší době prostředkována některými většinou církevně okrajovými proudy křesťanského hnutí, které se stávaly nevysychajícím zdrojem navázání pro revoluční ideologie. Nicméně řecká metafyzická tradice byla natolik mocná, že nedovolila, aby se nepředmětné myšlení mohlo i teoreticky rozvinout. To bylo možné až v době nejnovější, kdy byl a dosud je sváděn těžký boj s předmětným, metafyzickým myšlením ve všech jeho nesčetných úkrytech a kdy se nejúčinnější zbraní ukázala být dialektika. Boj ovšem zdaleka není doveden do konce a vyžaduje právě dnes mimořádného myšlenkového, filosofického úsilí o nový, nemetafyzický

---

<sup>12</sup> Rukou po straně připsáno: „Viz doplněk na E 9“. Srv. níže dodatek označený „Doplněk – zařadit na E 8“, který obsahuje větu téměř totožného znění, jako je poslední věta stávajícího odstavce připsaná do textu později rukou. – Pozn. red.

obraz světa, který by byl spolehlivou základnou cílevědomého rozvrhování veškeré lidské praxe.

24. 8. 63

viz pokračování dole<sup>13</sup>

*Doplňěk – zařadit na E 5*

Tento útěk z dějin a od dějin je však ve skutečnosti útekem člověka od sebe samého. Člověk se nechce poznat jako bytost specificky k lidskosti zaměřená, jako bytost, která se v dějinách polidšťuje, nýbrž chce se odlidštit, a tedy ve své zvláštnosti zrušit, převést na cosi ne-lidského, údajně před-lidského a nad-lidského, chce se ve svém odvratu od dějin vzdát sám sebe a své lidskosti a stát se odleskem, napodobeninou, odlikou bytosti božské. Nepochybně v mnoha ohledech vtělil do božských bytostí sám sebe a tak vlastně v tomto svém fantastickém zpředmětnění poznával sám sebe (byť jakožto něco jiného). Bylo to však nicméně poznání svedené do slepé uličky, protože ve skutečnosti zabraňovalo (i když ovšem nemohlo zabránit) člověku v otevřeném vykročení do budoucnosti, a tím v realizaci vlastního lidství.

*Doplňěk – zařadit na E 8*

To, co ze živé, tvůrčí lidské aktivity zbývá navíc, je svedeno (nebo alespoň sváděno) jakoby neproduktivním, neefektivním směrem, totiž k oblasti nadpozemské skutečnosti.

*Pokračování závěru (5 horních řádek této stránky)*

Hlavní směr potřebných nových pokusů je vyznačen např. problémem aktivity, kauzality a vzniku nového, struktury konkrétního času, vztahu vnitřní a vnější stránky konkrétní skutečnosti, povahy subjektu a nikoli na posledním místě otázkou podstaty pravdy. Bez tvůrčího úsilí, jdoucího těmito cestami, nelze vytvořit předpoklady pro řešení filosofické problematiky člověka, protože se jinak nepodaří v samotném nárysu skutečnosti pojmout člověka ve světě jako... [chybí část skenu; pozn. red.]

*Doplňěk – zařadit na E 6*

Moderní sebepochopení člověka však nenavazuje na tuto předmětnou tradici a ocitá se svým zdůrazněním lidské subjektivity ve vyostřeném napětí a hlubokém rozporu s tzv. „vědeckou“ antropologií. Tak se zformovala antropologie filosofická, tzv. „filosofie člověka“. Filosofie člověka však nemůže zůstat doplňkem předmětné koncepce světa, neboť člověk nežije mimo svět a vedle světa, nýbrž ve světě.

25. 8. 63<sup>14</sup>

---

<sup>13</sup> Připsáno rukou; srv. níže dodatek označený „Pokračování závěru (5 horních řádek této stránky)“. – Pozn. red.

<sup>14</sup> Následují rukopisné poznámky: „Přepsáno a jako článek („Svět bez člověka a předmětné myšlení“) odesláno 27. 8. 63 Dr Korytovi pro Vesmír.

---

30. října jsem mluvil s doc. Tondlem, recenzentem článku (po telef[onické] domluvě 24. 10.). Práci doporučuje k otištění, ale má základní věcné výhrady.

5. listopadu první rozmluva s redaktorem Bílkem z Vesmíru. (V budově nakladat[elství].)

28. listopadu druhá rozmluva s Bílkem. Doporučuje přepracovat, ale je hotov to otisknout i tak.

11. prosince odevzdána přepracovaná verze.“ – Pozn. red.